

Антонишин А.П.

Діяльність просвітніх організацій на Поділлі в добу гетьманату П. Скоропадського

Поряд з державними установами розвиток української культури в регіонах активно підтримували просвітницькі організації – найбільша з них українське товариство „Просвіта”. На 1 вересня 1918 р. на Поділлі діяло 87 зареєстрованих його осередків¹.

Значну допомогу „Просвітам” в культурно-просвітницькій діяльності надавали центральні органи влади. В червні міністр освіти звернувся до Міністерства внутрішніх справ з проханням не чинити перешкод товариству „Просвіта” та іншим культурно-освітнім організаціям і допомагати їм в діяльності².

Фінансову допомогу просвітницьким організаціям виділила Рада Міністрів. У серпні 1918 р. земствам і „Просвітам”, які опікувались справами дошкільного і позашкільного виховання, було асигновано на ці справи 6 449 350 крб³. Крім того, щоб підтримати діяльність „Просвіт”, Департамент позашкільної освіти Міністерства освіти в жовтні 1918 р. взяв на себе, за згодою всеукраїнського з’їзду „Просвіт”, виконання обов’язків Центрального Бюро Спілки „Просвіт”.

Незмінним головою Подільської „Просвіти” в 1908–1922 рр. був К. Солуха. Однак, в 1918 р. він обіймав посаду скарбника товариства, а головою, на загальних зборах товариства 7 липня 1918 р., було обрано Є. Шманкевича. На цих зборах обрали також членів Ради Товариства, відомих подільських освітньо-культурних діячів: Ю. Богацького, П. Бутовського, М. Вікула, С. Іваницького, М. Куріленка, О. Пашенко, В. Приходька, К. Солуху, Ю. Січинського, В. Січинського, М. Шияна⁴.

Найбільш активну просвітницьку діяльність в регіоні проводили відділення Кам’янецької і Вінницької „Просвіт”, які були достатньо

забезпечені фінансами. Так на VII черговому зібранні Подільської губернської народної ради Кам'янецькому і Вінницькому товариствам було надано допомогу на 1918 р. у розмірі 10 тис. крб. Ці гроші призначались для придбання належних будівель, а також на заснування і підтримку власних бібліотек⁵.

3 вересня 1918 р. уряд прийняв закон про асигнування коштів на позашкільну освіту. Відповідно до нього товариство „Просвіта” отримувало 65 тис. крб державної допомоги. На Поділлі, із зазначених коштів, 6 тис. крб. отримало Кам'янецьке відділення товариства⁶.

Головною проблемою залишалась децентралізація в діяльності подільських „Просвіт”. До національно-визвольних змагань 1917-1921 рр. Кам'янецьке товариство було головним у губернії і мало кілька філій бібліотек-читалень. Революційні події призвели до втрати зв'язків між подільськими відділеннями та повного їх відмежування від центрального осередку. Окрім того, Кам'янецька „Просвіта” не мала свого постійного помешкання, через що частина коштів направлялась не на просвітницьку роботу, а на утримання за собою „Пушкінського народного дому”⁷.

Після гетьманського перевороту Кам'янецька „Просвіта”, окрім позашкільної освіти, опікувалась всіма культурними українськими організаціями міста. При товаристві діяли: безплатна читальня, єдина в місті дитяча бібліотека та книгарня товариства⁸. З 1 червня 1918 р. „Просвіта” ініціювала відкриття у Кам'янці українського дитячого садка на 50 місць⁹.

З 20 жовтня в приміщенні товариства по вул. Т. Шевченка, 51 було відкрито виставку сучасної української преси. Вхід був безкоштовний для всіх верств населення. Цей захід мав стимулювати інтерес населення до повсякденної преси. Поряд із відомими всеукраїнськими та губернськими виданнями широкий читацький загаль мав змогу ознайомитись з новою пресою, що виходила на Поділлі за Гетьманату П. Скоропадського¹⁰.

Поряд з Кам'янецькою працювала Вінницька „Просвіта”, заснована навесні 1917 р. Очолював її директор місцевого учительського інституту

І. Озерянський. Розміщувалось товариство в приміщенні „Народного дому”, мало свою бібліотеку, кінотеатр, утримувало їдальню для учнів українських гімназій, при товаристві діяв хор¹¹. У липні 1918 р. міська „Просвіта” разом з Подільським товариством охорони культурно-історичних пам’ятників організували для слухачів учительських курсів виставку українського народного мистецтва¹².

Чимало здобутків „Просвіта” мала в галузі освіти. Так, осередок товариства у Кам’янці був у числі громадських організацій, які започаткували місцевий університет. Саме почесний голова організації К. Солуха разом з іншими делегатами від м. Кам’янця побував у Києві, де і було поставлено питання про заснування першого на Поділлі вищого навчального закладу¹³. В Ямполі загальне зібрання повітового товариства постановило відкрити в 1918-19 навчальному році українську гімназію в складі першого класу¹⁴, а вінницька філія „Просвіти” отримала 5 тис. крб. від Подільської губернської народної управи на утримання бурси при чоловічій гімназії для дітей бідноти¹⁵. Загалом лише за 1917-1918 рр. товариство відкрило гімназії в Окниці, Ямполі, Копайгороді, Вінниці¹⁶ та Жванці¹⁷.

Просвітяни доклали чимало зусиль до розширення мережі бібліотек. До кінця 1918 р. Подільська „Просвіта” відкрила близько 170 книгозбірень і читалень. Для порівняння слід зазначити, що подільські земства мали лише 20 книгозбірень¹⁸. В цілому, велетенська освітня праця бібліотек і читалень товариств „Просвіта” давала загальну освіту та пробуджувала самосвідомість великої кількості громадян і, таким чином, сприяла задоволенню духовних потреб суспільства.

Інколи діяльність товариства наштовхувалась на перешкоди, які чинили чиновники. Зважаючи на те, що губернський староста в червні 1918 р. заборонив проведення всіх з’їздів і зборів, у тому числі культурницького характеру, без дозволу місцевих адміністраторів, повітові старости інколи забороняли проведення зборів „Просвіт”¹⁹.

Серйозною проблемою в просвітницькій роботі товариства став наказ губерньського старости С. Кисельова від 18 липня 1918 р. про нагляд за членами „Просвіт”, яких підозрювали у поширенні відозви „Селянська Грамота”, через що порушувалось мирне вирішення спірних питань між селянами і власниками маєтків. Нерідко активісти „Просвіти” підозрювались також в антиурядовій діяльності. Згідно наказу встановлювався жорсткий нагляд за членами товариства „Просвіта”, було проведено обшуки в товаристві і на друкарнях²⁰.

Наслідки цього наказу подекуди були жахливі. В Могилеві-Подільському повіті було закрито всі „Просвіти”, а в ніч на 24 липня проведено труси у всіх членів просвітянської ради і, хоч чинам державної варті не вдалось знайти будь яких компрометуючих документів, місцеві „Просвіти” так і не змогли оговтатись від проведених заходів²¹. Голова товариства змушений був переховуватись за межами повіту аж до повалення Гетьманату²².

З Брацлавського повіту члени товариства скаржились в Міністерство внутрішніх справ, що нібито староста Врублевський робить перешкоди в скликанні загальних зборів членів товариства і це гальмує розгляд справи позашкільної освіти²³. А з Кам'янецького повідомляли, що повітовий староста заборонив Лянцкорунській „Просвіті” проводити вистави „По ревізії” і „Москаль Чарівник”²⁴.

В ході розслідування, яке провели чини Міністерства внутрішніх справ, виявилось, що в справі проведення загальних зборів членів товариства „Просвіта” в м. Брацлаві ніяких офіційних звернень на ім'я повітового старости Врублевського не поступало, а тому і дозволу на проведення будь-яких зборів він не надав.

У Кам'янці склалась протилежно інша ситуація. Справді, 20-го червня повітовий староста Подерні отримав від директора Правління Лянцкорунського товариства „Просвіта” телефонограму про дозвіл на проведення спектаклю 25 червня. Та згідно правил, встановлених

губернським старостою, товариство мало обов'язково сплатити гербовий збір і вказати відповідального розпорядника. Ці вимоги „Просвіта” не виконала, а тому звернення залишилось без розгляду.

Лише 23 липня повітовий староста отримав нову заяву з оплатою гербового збору і призначенням відповідального розпорядника. Це прохання було виконано і надано дозвіл на проведення вистави 28-го липня, про що повідомлялось начальнику Кам'янецької Повітової Варти.

Зважаючи на ситуацію, яка склалась в губернії довкола діяльності товариства „Просвіта”, голова губернської народної управи В. Приходько 23 серпня 1918 р. звернувся до губернського старости С. Кисельова з проханням роз'яснити всім повітовим старостам і чинам державної варти аби вони: 1) не робили перешкод культурно-освітній діяльності „Просвіт”, 2) не забороняли відкривати нових „Просвіт”, 3) допомагали інструкторам позашкільної освіти як губернської, так і повітових народних управ закладати освітні товариства на Поділлі, 4) не забороняли продаж українських книжок²⁵.

У зверненні губернської народної управи зазначалось: „...Міністерство народної освіти в своїй роботі визнало, що в даний історичний момент, який переживає Україна, особливо великого значення набуває позашкільне виховання, покладене на народні самоуправління і культурно-освітні організації...”²⁶.

У відповідь на це звернення 19 вересня Кисельов повідомив повітових старост і начальників державної варти про недопустимість перешкод в діяльності „Просвіт”, кооперативних, просвітницьких і навчальних установ. Староста вибачився перед мистецько-культурними організаціями за затримки в проведенні вечорів, спектаклів та зборів, вказавши на їх об'єктивні причини – незадовільну роботу поштово-телеграфних ліній, малий штат губернського управління та бюрократичну тяганину.

У зв'язку з названими причинами, Подільський староста вирішив змінити процедуру подачі прохань. Відтепер організаціям товариства „Просвіта”, кооперативам та іншим навчальним і просвітнім гурткам за декілька днів до

проведення культурно-мистецьких заходів потрібно було повідомити свого повітового старосту чи начальника державної варти, які в день зборів могли командирувати для присутності на відповідному заході представника державної варти²⁷.

Загалом за період Гетьманату на Поділлі губернським старостою було надано близько 540 дозволів на проведення зборів і з'їздів різного характеру²⁸.

Наприкінці серпня департамент позашкільної освіти згідно розпорядження міністра народної освіти розіслав всім повітовим земствам України повідомлення, в якому зазначалось, що та чи інша допомога від Міністерства може бути надана лише в тому випадку, якщо кожне товариство „Просвіта” буде мати відповідний статут, затверджений окружним судом²⁹.

Фактично це повідомлення стало реакцією на утворення „одноденних” товариств. Зорганізовані підставними особами вони ставили собі за мету, по перше – отримати фінансову підтримку з боку як місцевих, так і центральних органів влади, а по – друге, використати ці кошти не на культурно-просвітницьку діяльність, а на агітацію проти австро-угорських окупаційних військ та гетьманського режиму. Звісно, що такі структури тільки дискредитували в очах населення як владу, так і просвітні установи, а тому цей наказ міністра освіти мав припинити фактично протидержавну діяльність деяких товариств в Україні.

Зацікавленість місцевих і державних чиновників у налагодженні спокійного життя на селі стимулювало відкриття нових відділень товариства. У м-ку Жванці відкрилось відділення „Просвіти”, яке очолив колишній Подільський комісар Г. Степура. Просвітянська рада постановила відкрити у місті українську гімназію, народний дім і санаторій для хворих на туберкульоз письменників, громадських діячів та військових³⁰.

Вже в перші дні діяльності товариство відкрило власну бібліотеку. Книги в читальню надавали як місцеві меценати, так і представники сільської і міської інтелігенції. Товариство докладало зусиль до відкриття зимового

театру в Жванці. Він мав мати просторий глядацький зал, велику сцену, фойє. Протягом жовтня – листопада приміщення для майбутнього театру ремонтувалось, і з другої половини листопада мав розпочатись сезон українських вистав³¹.

У с. Женишківці Летичівського повіту 27 квітня 1918 р. сільська молодь відкрила місцеве відділення „Просвіти”. За короткий час члени товариства створили власний аматорський театр, відкрили читальню. За чотири місяці свого існування драматичний гурток товариства поставив для селян Женишківців та навколишніх сіл 13 вистав³².

Гайсинське товариство в серпні-вересні 1918 р. також відкривало відділення по селах повіту. В жовтні Вінницький окружний суд зареєстрував, відповідно до нових правил, Могилянське товариство, члени якого одразу почали збирання коштів на відкриття в селі бібліотеки та створення театральної трупи³³.

Водночас вінницька повітова реквізиційна комісія і державна варта за вказівкою австрійської влади в червні почали реквізувати у м. Вінниці приміщення „Просвіти” для розміщення в ньому квартир військовослужбовців³⁴. У відповідь на це товариство звернулось з протестом до департаменту позашкільної освіти і вказало на неприпустимість таких дій з боку місцевої влади³⁵.

У Могилеві-Подільському „Просвіта” поряд з іншими кооперативними та громадськими організаціями брала активну участь у мистецькому житті міста й повіту. На розі Київської і Стависької вулиць розміщувався магазин товариства, в якому можна було завжди придбати найсвіжішу пресу та книги³⁶. На превеликий жаль, через фінансові та політичні причини товариство з липня місяця фактично припинило свою діяльність у повіті, а нове відродження відбулось лише через півроку.

Окрім „Просвіт” на Поділлі діяло ще декілька, хоч і менш впливових в просвітньому житті краю, громадських товариств. У Могилеві-Подільському Київське гімнастичне товариство „Сокіл” відкрило відділення для

покращення фізичного стану громадян, а в Кам'янці товариство ділило разом з Подільським товариством „Просвіта” Пушкінський будинок³⁷.

Активну участь у просвітницькому житті Могилівського повіту приймав Союз інтелігентних робітників, який брав активну участь у науково-культурному житті повіту³⁸. Зокрема, був розроблений проект облаштування музичної школи за зразком столичних музичних закладів.

У Кам'янці, під патронатом „Просвіти”, плідно працювало шкільне товариство „Самоосвіта”, до складу якого входили переважно студенти-українці. Активісти самоосвіти постійно проводили збори та зібрання, на яких знайомили населення Кам'янецького повіту із новими досягненнями в освітньому і культурному житті губернії та України³⁹.

У пожвавленні науково-мистецького життя Поділля активну участь взяло єврейське товариство „Тарбут”, яке за мету своєї діяльності ставило розвиток єврейської культури і національне виховання дітей. На початку липня, за ініціативою товариства в Кам'янці на новому бульварі в підтримку єврейського дитячого будинку, було проведено благодійні гуляння-ярмарку. Всі зібрані кошти передали бідним єврейським родинам⁴⁰. У вересні цього ж року активісти місцевої організації „Тарбута” заснували першу єврейську бібліотеку в Кам'янці-Подільському⁴¹.

У першій декаді травня у Вінниці відкрилось відділення київської єврейської „Культур-ліги”, метою якої було піднесення культурного рівня єврейського населення шляхом відкриття бібліотек-читалень, проведення благодійних вистав та вечорів⁴².

Товариство опікувалось збільшенням учительських кадрів для єврейських шкіл. З цією метою у Вінниці з 10 і 23 червня відкрились 6-ти тижневі учительські курси для осіб з освітою не нижче 5 класів середніх учбових закладів⁴³.

Помітним виявилось пожвавлення жіночого руху в Україні. На Поділлі серйозний вплив мали Польське жіноче товариство у Кам'янці-Подільському та Вінницьке жіноче товариство. Перше постійно влаштовувало в губернському

місті благодійні гуляння, кошти з яких передавались на розвиток притулків, культурно-освітніх установ та підтримку постраждалим від анархії⁴⁴.

Поряд з культурними товариствами почали засновуватись і спортивні організації. У Вінниці на початку травня було засновано товариство безробітних офіцерів „Ілля Муромець”. Товариство поставило за мету відкриття навчально-спортивної бази, де б під наглядом лікарів досвідчені інструктори викладали сокольську гімнастику, легку атлетику, боротьбу, веслування, фехтування на рапірах, футбол, теніс, скетінг-ринг, верхову і велосипедну їзду на треку. В спортивні секції приймалися всі бажаючі не молодші 12 років. Першим підтримав відкриття спортивного товариства у Вінниці батьківський комітет 1-ої жіночої гімназії⁴⁵.

Вже 12 липня, в районі Кумбари, товариство офіційно відкрило свій спортивний гурток. Першими запрацювали секції з тенісу, футболу і курси гімнастики. На початок серпня товариство нараховувало 16 осіб постійних членів, більшість з яких були представниками молоді. За перший місяць свого існування „муромці” провели два спортивних свята. В їх програмі були змагання з бігу, фехтування, легкої атлетики, футболу і лаут-тенісу. Всі переможці нагороджувались грошовими і цінними подарунками⁴⁶. Такі заходи прищеплювали молоді любов до спорту і здорового способу життя. З кожним разом все більша кількість людей брала участь в змаганнях, а це в свою чергу свідчило про серйозне піднесення ідей товариства серед широкого загалу.

У Кам'янці в червні цього ж року відкрилось єврейське спортивне товариство „Маккабі”, організатором і інструктором якого став чех М. Щедрий. Що стосується товариства „Маккабі”, то воно нараховувало 150 членів, головним чином молодь від 16 до 18 років. При товаристві діяли секції легкої атлетики, тенісу, фехтування⁴⁷. Однак, на кінець жовтня товариство за відсутністю коштів і приміщення змушене було тимчасово призупинити свою діяльність.

Втручання місцевих адміністраторів у діяльність просвітницьких організацій часто викликало серед інтелігенції невдоволення владою, що

спонукало приєднання низки її представників до антигетьманської опозиції. 27 серпня 1918 р. , поряд з іншими, меморандум губернському старості Поділля як протест проти політики уряду підписали культурно-освітні організації: „Просвіта”, Всеподільська учительська спілка, Губернська народна управа і деякі представники українського духівництва⁴⁸.

Підводячи загальні підсумки можна констатувати, що на Поділлі в добу гетьманату активізували свою діяльність українські, польські та єврейські товариства. Так місцеві осередки „Просвіти” відкривали книгозбірні, видавали газети, друкували листівки для народного читання, організовували школи для дорослих і дітей, збирали і зберігали предмети народного побуту, будували „Народні будинки”, організовували хори, проводили театральні вистави, музичні вечірки та ін. Плідну роботу по відкриттю кінотеатрів на Поділлі провело польське „Єднання”. Єврейські „Культур-ліга” і „Гарбут” відкрили декілька бібліотек та театрів, „Маккабі” – організувала спортивну школу. Український „Союз інтелігентних робітників” відкрив музичне училище, а товариство безробітних офіцерів „Ілля Муромець” – навчально-спортивну базу, що дало змогу подолянам вперше побачити змагання з футболу та лаут-тенісу.

У цілому, співпраця влади і українського громадянства, представленого земськими установами і громадськими товариствами, незважаючи на певні утиски та перешкоди, зумовили значний прогрес в розвитку мистецтва і культури в регіоні.

Джерела та література:

¹ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі ЦДАВО України). – Ф. 2201. – Оп. 1. – Спр. 1000. – Арк. 15зв.

² Центральний державний архів громадських організацій України (далі ЦДАГО України.) – Ф. 5. – Оп. 1. – Спр. 106. – Арк. 212.

³ ЦДАВО України. – Ф. 1793. – Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 34.

⁴ Там само. – Спр. 142. – Арк. 360.

⁵ Державний архів Хмельницької області (далі ДАХО). – Ф. Р.-260. – Оп. 1. – Спр. 40. – Арк. 18.

⁶ ЦДАВО України. – Ф. 2201. – Оп. 2. – Спр. 494. – Арк. 5.

- ⁷ З життя Просвіти // Поділля. – 1918. – 2 квітня.
- ⁸ ЦДАВО України. – Ф. 2201. – Оп. 2. – Спр. 375. – Арк. 24.
- ⁹ Там само. – Спр. 518. – Арк. 1.
- ¹⁰ Открытие выставки // Подольская мысль. – 1918. – 17 октября.
- ¹¹ Державний архів Вінницької області (далі ДАВО). – Ф. Р.–1543. – Оп. 1. – Спр. 3. – Арк. 18.
- ¹² Виставка // Слово Подолі. – 1918. – 9 июля.
- ¹³ ЦДАВО України. – Ф. 2201. – Оп. 1. – Спр. 353. – Арк. 44.
- ¹⁴ Вчительська семінарія // Нова Рада. – 1918. – 10 вересня.
- ¹⁵ ДАХО. – Ф. Р.–260. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 21.
- ¹⁶ ЦДАВО України. – Ф. 2201. – Оп. 1. – Спр. 604. – Арк. 17.
- ¹⁷ ДАХО. – Ф. Р.–260. – Оп. 1. – Спр. 53. – Арк. 49.
- ¹⁸ Ківшар Т. Український книжковий рух як історичне явище (1917–1923). – К. : Логос, 1996. – С. 144, 129.
- ¹⁹ ЦДАВО України. – Ф. 1216. – Оп. 1. – Спр. 76. – Арк. 332-333.
- ²⁰ Там само. – Ф. 1793. – Оп. 1. – Спр. 3. – Арк. 30.
- ²¹ Там само. – Спр. 39. – Арк. 2.
- ²² Там само. – Ф. 2201. – Оп. 2. – Спр. 445. – Арк. 17.
- ²³ ДАХО. – Ф. Р.–1158. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 34.
- ²⁴ По Україні // Нова Рада. – 1918. – 27 серпня.
- ²⁵ ЦДАВО України. – Ф. 1793. – Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 34.
- ²⁶ К организации культурно-просветительских организаций // Жизнь Подолі. – 1918. – 15 сентября.
- ²⁷ Подольский Губ. Староста... // Подольский край. – 1918. – 19 сентября.
- ²⁸ ЦДАВО України. – Ф. 1793. – Оп. 1. – Спр. 139. – Арк. 10-490; Там само. – Спр. 140. – Арк. 1-191.
- ²⁹ Условия организации помощи Просвитам // Слово Подолі. – 1918. – 27 августа.
- ³⁰ Нове культурно-просвітницьке товариство // Нова Рада. – 1918. – 24 жовтня.
- ³¹ По району // Подольская мысль. – 1918. – 29 октября.
- ³² По Україні // Нова Рада. – 1918. – 13 жовтня.
- ³³ ДАВО. – Ф. Р.–988. – Оп. 2. – Спр. 5. – Арк. 20.
- ³⁴ ДАХО. – Ф. Р.–1158. – Оп. 1. – Спр. 12. – Арк. 25.
- ³⁵ ЦДАВО України. – Ф. 2201. – Оп. 2. – Спр. 377. – Арк. 69.
- ³⁶ Книжный кіоск // Подольская мысль. – 1918. – 30 июня.
- ³⁷ ЦДАВО України. – Ф. 1793. – Оп. 1. – Спр. 142. – Арк. 363.
- ³⁸ Зібрання „Синт”-а // Подільський вісник. – 1918. – 5 липня.
- ³⁹ Самопомощь... // Подольская мысль. – 1918. – 13 октября.
- ⁴⁰ Сегодня в Пушкинском... // Подольский край. – 1918. – 6 июля.
- ⁴¹ Библиотека... // Подольский край. – 1918. – 22 сентября.
- ⁴² Отделение Культур-Лиги // Слово Подолі. – 1918. – 15 мая.
- ⁴³ Камянецкой лигой культуры // Слово Подолі. – 1918. – 22 июня.
- ⁴⁴ Скаути // Нова Рада. – 1918. – 4 вересня.
- ⁴⁵ Спортивный кружок // Слово Подолі. – 1918. – 18 мая.
- ⁴⁶ Спортивный кружок // Слово Подолі. – 1918. – 16 августа.
- ⁴⁷ ЦДАВО України. – Ф. 1216. – Оп. 1. – Спр. 76. – Арк. 250.
- ⁴⁸ Там само. – Ф. 1793. – Оп. 1. – Спр. 121. – Арк. 1, 2.

Анотації

Антонишин А.П. Діяльність просвітніх організацій на Поділлі в добу гетьманату П. Скоропадського.

В даній статті розглянуто науково-освітню та мистецько-культурну роботу просвітніх установ у Подільській губернії в добу Української Держави 1918 року. Автор аналізуючи джерела та літературу, присвячені даній проблемі, визначає основні напрямки діяльності та здобутки культурно-освітніх організацій у визначений період.

Антонишин А.П. Деятельность организаций просвещения на Подолье в период гетманата П.Скоропадского.

В статье рассматривается научно-образовательная и культурная работа просветительских организаций в Подольской губернии в период Украинской Державы 1918 года. Автор анализируя источники и литературу, посвященную данной проблеме, определяет главные направления и направления культурно-образовательных товариществ в этот период.

Antonyshyn A.P.